

УДК 343.14 (477)

DOI:10.32366/2523-4269-2018-64-3-158-163

Давидова Дар'я Вікторівна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7481-3301>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДОКУМЕНТА ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено розгляду питання правової природи документів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні України. Метою даної статті є дослідження ознак документа як процесуального джерела доказів, визначення його форми та змісту, вивчення проблемних питань, пов'язаних з оцінкою належності, допустимості та достовірності документа як джерела доказів у кримінальному провадженні. Зазначаються особливості встановлення ознак та властивостей окремих видів документів та визначення їхньої приналежності до речових доказів чи документів. Досліджується питання оцінки належності, допустимості та достовірності окремих видів документів як процесуального джерела доказів з точки зору норм чинного законодавства.

Ключові слова: документ; джерела доказів; протокол; матеріальна складова документа; інформаційна складова документа; відеозапис; висновки ревізій та акти перевірок.

Постановка проблеми. Чинні кримінальні процесуальні норми, що регламентують питання доказів і доказування, наукові дослідження в цій галузі, є продовженням багатомірного розвитку доказового права. Вони відображають еволюцію уявлень про кримінальний процес, місце в ньому доказів і доказування в контексті розвитку суспільства і держави Україна. Головну роль у встановленні істини в кримінальному провадженні відіграють докази. Правова природа деяких джерел доказів потребує їх чіткої регламентації та регламентації на законодавчому рівні, зокрема документів, які, з одного боку, можуть виступати речовим доказом, за наявності ознак, вказаних у ч. 1 ст. 98 КПК України, а з іншого – вони представлені законодавцем як самостійне джерело доказів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правової природи документів як процесуального джерела доказів досліджували у своїх працях В. Арсен'єв, І. Бацько, Л. Вороніна, Є. Воротинцев, Ю. Грошевий, Є. Коваленко, Ю. Прокоф'єв, М. Строгович, С. Стахівський та інші. Однак питання використання документа як джерела доказів набувають все більшої актуальності та потребують відповідної законодавчої регламентації.

Метою цієї статті є дослідження ознак документа як процесуального джерела доказів, визначення його форми та змісту, вивчення проблемних питань, пов'язаних із оцінкою належності, допустимості та достовірності окремих видів документів як джерел доказів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Виступаючи самостійним джерелом доказів у кримінальному провадженні, документ має певні складові елементи та процесуальні ознаки. Вчені-процесуалісти виділяють наступні ознаки документа як процесуального джерела доказів: 1) документ може виходити від установ, підприємств, організацій, посадових осіб чи

окремих громадян; 2) документ є джерелом доказів, якщо відомості про факти, викладені в ньому, мають значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню; 3) у письмовому документі відомості про ті чи інші обставини виражені у вигляді описання цих обставин і фактів особами, від яких документ виходить; 4) для викладення у документі відомостей про обставини і факти можуть бути використані різні способи передачі інформації та різні матеріальні об'єкти, придатні для нього; 5) документ набуває значення джерела доказів у тому випадку, коли він одержаний з дотриманням процесуальної форми, встановленої законом [1, с. 248].

Першою ознакою документа як джерела доказів є те, що він виник не випадково, а був спеціально створений з метою збереження певної інформації. Другою ознакою є те, що він містить відомості у вигляді певних знаків, які можуть бути використані як доказ: звуки, зображення, текст тощо (отже, відповідають ознакам належності, допустимості, достовірності). Третьою ознакою документів як джерел доказів є посилання на те, що вони повинні бути складені у кримінальному провадженні або стосовно нього, а відповідно – уповноваженими суб'єктами у встановлений законом спосіб.

Зокрема, протоколи процесуальних дій мають бути оформлені з додержанням встановленої кримінальним процесуальним законом форми, визначеної у ст. 104 КПК України. Ця форма повинна відповідати законним вимогам як за зовнішніми атрибутами, так і за внутрішніми складовими. Як справедливо зазначають вчені, це не є питанням лише технічного характеру, а є гарантією повноти і достовірності фактичних обставин, що фіксуються протоколом, наприклад протоколом огляду, протоколом обшуку тощо. Тому недоброякісне складення протоколу у певних випадках повністю або частково зводить нанівець результати проведеної з подібним порушенням слідчої або судової дії [2, с. 181].

І. М. Бацько вказує на змішану природу документів як джерел доказів. Показання є письмовими або усними повідомленнями, що перераховані в одному ряду з протоколами слідчих і судових дій, а тому мають свої процесуальні відмінності від протоколів. Проте, якщо не буде складений протокол, то в природі і не виникне таке джерело, як показання допитаної особи. Або окремо взятий предмет не набуде правового режиму речового доказу доти, доки він не буде оглянутий і шляхом опису, закріпленому у протоколі. Навіть інформація, що використовується як вихідний матеріал для проведення експертизи, так чи інакше спочатку повинна бути закріплена в протоколі слідчої дії або в іншому документі [3, с. 25–26].

У таких випадках ми маємо справу з так званою змішаною природою джерела доказів. Це буває тоді, коли в одному джерелі закріплюються перебіг і результати декількох дій. Наприклад, на допиті свідок передав слідчому предмет, що містить фактичні дані про розслідувану подію. У цьому випадку в протоколі фіксуються показання свідка, а також його повідомлення про те, за яких обставин і в якому місці до нього потрапив предмет, який він передає слідчому, а також факт добровільності передачі предмета слідчому органу; стислий опис переданого предмета; закріплення відомостей про передачу предмета. Таким чином, в одному джерелі (протоколі допиту) містяться відомості, почерпнуті від двох об'єктів – особи, що дала показання, і переданого нею предмета. В інших випадках у джерелі (протоколі) закріплюється шляхом опису не одна, а декілька важливих для розслідування обставин: про виконання процесуальних розпоряджень закону; опис предметів, явищ і процесів. Такий опис і складає зміст доказу («фактичних даних»). Без закріплення в протоколі жодний доказ не матиме юридичної сили. Навіть більше, фактичні дані без цього не визнаватимуться доказами в процесуальному сенсі [3, с. 35–36].

Документ, як джерело доказів, має дві складові – форму та зміст. Щодо документів їх також називають матеріальною та інформаційною складовою документа. Матеріальна складова документа – це його речова (фізична) сутність. Це може бути речовина або електронне поле (середовище), як один із способів існування матерії, котре забезпечує здатність зберігати й передавати інформацію в просторі й часі. Матеріальна складова документа ви-

значає носія інформації – матеріального об'єкта, створеного природою або ж штучно людиною, за допомогою якого можна зберігати й передавати інформацію [4].

Детальніше зупинимося на другій складовій документа, як процесуального джерела доказів, що безпосередньо являє собою інформацію, яка міститься в документі. Документ як джерело доказів може містити як інформацію, яка має значення для кримінального провадження, так і таку, яка є не належною або недопустимою для використання її як доказу. Зміст усієї інформації в конкретній інформаційній системі називається тезаурус, складовими якого, з точки зору інформативності, є: основна інформативність – те, що дане, і те, що отримане; втрата інформативності – те, що дано й не отримано; безкорисна (надлишкова) інформативність – інформаційний шум (або ентропія) [5].

Ці характеристики документа властиві і у його процесуальному розумінні. Так, ст. 104 КПК України визначає форму та схематично вказує на інформацію, яка повинна бути зафіксована у протоколі процесуальної дії. Водночас кожен суб'єкт, який складає протокол, вкладатиме у нього інший зміст (навіть у випадках проведення тотожних процесуальних дій).

Аналізуючи думку В. К. Лисиченка, який вказував, що документи не можуть мати авторського суб'єктивного забарвлення, ми, з одного боку, погоджуємося з тим, що в документах повинні констатуватися, фіксуватися певні відомості та факти поза суб'єктивним сприйняттям [6, с. 32]. Водночас попри всі намагання вчених обґрунтувати можливість безвідносного сприйняття та відтворення суб'єктом інформації, так званого «чистого відбиття», навіть документи можуть містити суб'єктивні ознаки у разі, якщо вони створюються не просто технікою, а людиною. У документі інформація кодифікується за допомогою певних знаків. А. С. Александров зазначає, якщо виходити з того, що знак складає двоєдність того, що означається, та того, що означає, то джерело доказів є те, що означається, а сам доказ – те, що означає. Доказ існує у двох площинах – когнітивному знанні та події злочину. А тому доказ стає результатом не тільки тих наслідків, до яких призвела подія злочину, а і результатом сприйняття, переробки, репрезентації у свідомості цих наслідків суб'єктом доказування. Якщо слід характеризує об'єкт – об'єктивну сторону процесу формування доказу, то знак – об'єкт – суб'єктивну [7].

Останнім часом вчені звертають увагу на таку характеристику документів, як їх інформативність. Автори говорять про інформативність не тільки як про кількісну ознаку обсягу інформації у певному процесуальному документі, а і у прагматичному аспекті. Для неї характерне наступне: 1) фокусуються такі аспекти актуальної інформації, як цінність, вірогідність, новизна, корисність; 2) акцентується увага на інформації про інформацію і комунікантах; 3) забезпечується ефективність передачі та одержання інформації в умовах комунікації; 4) підвищується вірогідність та авторитетність повідомлення [8, с. 95; 9, с. 264].

Ці ознаки документа як матеріального джерела доказів відображаються у його ознаках як процесуальному джерелі доказів. Якість передачі та рівень сприйняття та відображення її на матеріальному носії – документі – забезпечують належність, допустимість та достовірність такої інформації.

Відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК України, до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні) [10].

Цікавим є питання визначення ознак та властивостей відеозапису та визначення його приналежності до речових доказів чи документів внаслідок специфічного процесу формування і дослідження відеозапису, який відрізняється від традиційних письмових документів. Звичайно, формування паперового документа істотно відрізняється від формування відеозапису. Водночас різний порядок іще не вказує на їх різну процесуальну природу, яка унеможлиблює їх віднесення до одного виду джерел доказів. Сучасні уявлення про інформацію відповідають розумінню документа як матеріального об'єкта або електронної форми інформації (яка також є за сутністю матеріальною). З урахуванням особливостей коди-

фікації такої інформації не тільки за допомогою письмових знаків, а і за допомогою інших кодів – звуків, зображення, криптографічних знаків тощо.

Питання допустимості як джерела доказів відео-, фото-, звукозапису, які не створені під час процесуальних дій, також є актуальним. У ст. 99 КПК України не визначені обмеження щодо «позапроцесуальної» процедури створення таких документів. Документ може бути створений і поза процесом, але внаслідок процесуальних дій залучений до нього і визнаний доказом.

Не обмежуючи учасників у можливостях подання таких доказів, законодавець водночас роз'яснив окремі положення допустимості таких джерел доказів.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 року, у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. 62 Конституції України «фактичні дані про скоєння злочину чи підготовку до нього можуть бути одержані не тільки в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноважених на це осіб, а й випадково зафіксовані фізичними особами, які здійснювали власні (приватні) фото-, кіно-, відео-, звукозаписи, або відеокамерами спостереження, розташованими як у приміщеннях, так і ззовні». При цьому визначальну роль також відіграє ініціативний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мета, цілеспрямованість [11].

Аналізоване положення має дискусійний характер. З одного боку, Конституційний Суд України таким роз'ясненням убезпечує громадян від провокації вчинення злочину, отримання доказів незаконним шляхом. З іншого боку, виникає питання щодо процесу встановлення ініціативного або ситуативного характеру такої відеозйомки. Наприклад, якщо перехожий став очевидцем злочину, який зафіксував на камеру телефону, то який характер матимуть його дії? Випадковість події визначає ситуативний характер, а усвідомлене фіксування на камеру вказує на ініціативність. Крім того, ми знову повертаємось до питання домінування форми над змістом, що не завжди позитивно впливає на процеси доказування та реалізації завдань кримінального провадження. Вважаємо, що зазначене питання потребує глибокого переосмислення та законодавчого врегулювання.

У п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України зазначається, що до документів відносяться і додатки до протоколу [10]. Вважаємо, що не всі додатки до протоколу можна відносити до числа документів. Наприклад, гіпсовий зліпок, дактилоплівки зі слідами, зробленими під час огляду місця події та ін. Відповідно до ч. 2 ст. 105 КПК України, вони є додатками до протоколу, але називати їх документами, на нашу думку, некоректно.

Висновки ревізій та акти перевірок відносяться до документів, вони не існують у відособленій формі, та інформація, що міститься у них, не може бути отримана з інших джерел. Водночас під час оцінки актів ревізій та перевірок як джерел доказів, виникає низка проблем, пов'язаних із оцінкою належності, допустимості та достовірності такого джерела. Зокрема, законом України від 14.10.2014 № 1697-VII «Про прокуратуру» виключено право прокурора, слідчого призначати ревізії і перевірки в порядку, передбаченому законом. Разом з тим статтею 99 КПК України передбачено, що до документів у кримінальному провадженні можуть належати висновки ревізій та акти перевірок. У чинному процесуальному законі відсутні роз'яснення сутності ревізій і перевірок, матеріали яких віднесені до джерел доказів.

Зокрема, не визначені підстави та порядок їх проведення. Враховуючи, що сторона захисту нарівні зі стороною обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб висновків ревізій та актів перевірок, у КПК України знову-таки не прописаний процесуальний порядок, підстави та умови отримання сторонами кримінального провадження таких документів. Усе зазначене викликає питання з приводу допустимості таких доказів у контексті ст. 86 КПК України.

Висновки. Таким чином, проаналізовані в статті правові аспекти природи документа вказують на певні проблематичні питання щодо його використання у кримінальному

провадженні. Безумовно, у статті досліджена не вся проблематика збирання сторонами кримінального провадження окремих видів документів, що може слугуватиме предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : К.Н.Т.; Видавець Фурса С. Я., 2006. – 272 с.
2. Сівочек С. М. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сергій Миколайович Сівочек. – К., 2003. – 215 с.
3. Бацько І. М. Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ігор Миколайович Бацько. – К., 2003. – 199 с.
4. Палеха Ю. І. Загальне документознавство: навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. – К. : Ліра-К, 2008. – 393 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1083030951366/dokumentoznavstvo/materialna_informatsiyna_skladovi_dokumenta.
5. Галузинська Л. І. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч. посіб. / Галузинська Л. І., Науменко Н. В., Колосюк В. О. – К. : Знання, 2008. – 430 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1776061348782/dokumentoznavstvo/ukrayinska_mov_za_profesiynim_spryamuvanniam.
6. Лисиченко В. К. Криминалистическое исследование документов (правовые и методологические проблемы) : автореф. дис. на соискание науч. степ. д-ра юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / В. К. Лисиченко. – К., 1974. – 66 с.
7. Александров А. С. Новая теория доказательств / А. С. Александров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iaaj.net/node/406>.
8. Воротинцев Є. Інформативність письмового повідомлення про підозру в системі загального кримінального судочинства України / Є. Воротинцев // Вісник прокуратури. – 2014. – № 1. – С. 90–96.
9. Тетерятник Г. К. Інформативність як ознака процесуальних документів / Г. К. Тетерятник // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали Міжнар. кругл. столу (м. Одеса, 29 трав. 2015 р.) / відп. за вип. : В. В. Тіщенко, О. П. Вашук. – О. : Юрид. літ., 2015. – С. 263–267.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012, № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
11. Рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 р. №12-рп/ 2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. 62 Конституції України // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 6. – С. 155.

Давыдова Дарья Викторовна,

кандидат юридических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7481-3301>

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОЙ ПРИРОДЫ ДОКУМЕНТА КАК ИСТОЧНИКА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ

Статья посвящена рассмотрению правовой природы документов как процессуального источника доказательств в уголовном производстве Украины. Целью этой статьи является исследование признаков документа как процессуального источника доказательств, определение его формы и содержания, изучение проблемных вопросов, связанных с оценкой принадлежности, допустимости и достоверности документа как источника доказательств в уголовном производстве. Указываются особенности установления признаков и свойств отдельных видов документов и определения их принадлежности к вещественным доказательствам или документам. Исследуется вопрос оценки принадлежности, допустимости и достоверности отдельных видов документов как процессуального источника доказательств с точки зрения норм действующего законодательства.

Ключевые слова: документ; источники доказательств; протокол; материальная составляющая документа; информационная составляющая документа; видеозапись; выводы ревизий; акты проверок.

Davydova Daria Viktorovna,

PhD in Law

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7481-3301>

SOME ASPECTS OF LEGAL NATURE OF DOCUMENT AS PROCEDURAL SOURCE OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

The article deals with the consideration of the legal nature of documents as procedural source of evidence in criminal proceedings of Ukraine. The purpose of this article is to examine the features of a document as a procedural source of evidence, to determine its form and content, to study of problematic issues related to evaluation relevance, validity and reliability of the document as source evidence in criminal proceedings.

The article considers the features of the document as a source of evidence, the first of which is that it originated not accidentally, but was specially created to preserve definite information. The second feature is that it contains information in the form certain signs that can be used as evidence: sounds, images, text, etc. (consequently, correspond to the signs of relevance, admissibility, reliability). The third sign of documents as sources of evidence is the reference to the fact that they should be drawn up in criminal proceedings or in relation to it, and accordingly –by an authorized person in accordance with the procedure established by law. The significance of material and informational component of the document is revealed.

Specific features of establishing characteristics and properties of certain types of documents and determining their belonging to material evidence or documents are pointed out. The issue of evaluation of relevance, admissibility and reliability of certain types of documents as a procedural source of evidence in terms of current legislation standards is investigated.

The issue of determining the pertaining of a video recording to material evidence or documents due to a specific process of its formation and research, which differs from traditional written documents is considered. Attention is focused on the fact that when assessing acts of audits and inspections as sources of evidence, there arise a number of discussion issues related to the assessment of relevance, admissibility and reliability of such source of evidence.

Key words: document; sources of evidence; protocol; material component of the document; informational component of the document; video recording; auditing findings; auditing certificates.

Надійшла до редколегії 5.07.2018